

ЗБОРНИК РАДОВА ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА “ЈОВАН ЦВИЈИЋ”
COLLECTION OF PAPERS OF GEOGRAPHICAL INSTITUTE “JOVAN CVIJIC”
ГОДИНА 2004. Књ. 53
YEAR 2004. № 53

Marina Jordanova

Gešo Gešev*

NATURAL, RECREATIONAL AND CULTURAL-HISTORIC VALUES OF THE SANDANSKI SPA (PIRIN MOUNTAINS)

ПРИРОДНЕ, РЕКРЕАТИВНЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ БАЊЕ САНДАНСКИ (ПИРИНСКЕ ПЛАНИНЕ)

Abstract: One balneological resource of extraordinary value, to which the town of Sandanski owes its existence, are the mineral waters. Within the whole region their total discharge is estimated at 65 l/s while for the town of Sandanski only it is about 25 l/s. Their temperature varies from 33 C to 86 C and the mineral content in them is poor - 0.78-1.02 g/l. That is why diseases can be treated both by drinking the water and by bathing. Besides its diverse natural scenery the Sandanski spa is famous for its important historical events. Melnik is a real monument of the Bulgarian culture. It is designated as a cultural and historical reserve and a museum town and has got the status of a unique settlement of international importance for economic tourism.

Key words: Town Sandanski, balneological resource, Melnik.

Извод: Балнеолошки ресурс изузетне вредности, коме град Сандански много дугује, су минералне воде. У оквиру целе регије, њихова укупна издашност се процењује на 65 l/s, док за сам Сандански износи око 25 l/s. Температура вода варира од 36 до 88⁰ C, док је минерализација слаба - 0.78-1.02 g/l. Зато је лечење могуће само комбинацијом пијења воде и купања.

Поред природне разноликости, бања Сандански је позната по важним историјским догађајима.

Мелник је прави споменик бугарске културе. Представља културни и историјски резерват и град-музеј, и има статус јединственог насеља међународне важности за економски туризам.

Кључне речи: Град Сандански, балнеолошки ресурс, Мелник.

---

* Marina Jordanova , Gešo Gešev, Bulgarian Academy, Sofia

Introduction

The town of Sandanski and its region are well-known as a major climato-balneological centre of national and international importance. The development of this spa resort was officially regulated and promoted by the Council of Ministers Order #18, issued on March 30, 1981.

The recognition of Sandanski as a major spa resort in Bulgaria is due to the abundant and exceptionally conducive natural and anthropogenic resources.

Lying in the southernmost part of Strouma valley, which is widely open to the Mediterranean climatic influence, the Sandanski spa is considered to be the hottest place in the country. Its proximity to the majestic Pirin Mountain makes it attractive not only as a starting point for routes, cutting through it, but also as a region, endowed with remarkably varied scenic beauty. Plenty of curative mineral waters spout out in and around the town which since remotest antiquity have attracted visitors for medical treatment and recreation.

The Sandanski spa largely owes its previous and current prosperity to its transport-geographical situation. The main international roads and railways (Sofia-Thessaloniki-Athens) run along the Sredna Strouma meridional valley which in itself is a

Увод

Град Сандански и његов регион су добро познати као главни климатско-балнеолошки центар од националног и међу народног значаја. Развој овог бањског одмаралишта је званично регулисан и промовисан Уредом бр. 18 Савета министара, објављеном 30. марта 1981.

Обиље природних и антропогених ресурса које поседује допринели су да Сандански буде признат за главно бањско одмаралиште у Бугарској.

С обзиром да се налази на најјужнијем делу долине Струме, која је увелико изложена утицајима медитеранске климе, бањско одмаралиште Сандански се сматра најтоплијим местом у земљи. Близина величанствене планине Пирин га чини привлачним не само као полазишну тачку за путеве, који пролазе кроз њега, већ и као регион, надарен изузетном разноликом сликовитом лепотом. Мноштво лековитих минералних вода извире у и око града које још од давнина привлаче посетиоце због лечења и рекреације.

Бањско одмаралиште Сандански у многоме дугује својој ранијој и садашњој развојној саобраћајно-географској положају. Главни међународни путеви и железнички путеви (Софија-Солун-Атина) пролазе кроз средишњу долину Сре-

natural intermontane corridor.

The easy transport-geographical access to Sandaski together with the optimum natural resources have contributed to its thriving as a settlement which is evidenced by its rich and unique cultural-historic heritage. The present-day and future development of the Sandanski spa is favoured also by the priorities, set on a national and global scale, that are in compliance with the idea of sustainable development.

Tourism as a priority economic sector has long been a principal activity which left its mark on the specific features of the Sandanski spa. However, on the basis of both natural and anthropogenic resources (either available or subject to future exploration), this sector can receive a more powerful impetus.

Natural Resources

Geographical Location and Main Relief Features

The Sandanski spa covers almost the whole area of the Sandanski municipality and incorporates various /morphographic units such as river valleys and basins, foothills and mountains. Most common is the lowest relief, consisting of valleys and basins, which are part of the large Sandansko-Petrichka basin, having

дње Струме која је сама по себи природан међупланински коридор.

Једноставан саобраћајно-географски прилаз Санданском заједно са оптималним природним изворима су допринели његовом добром напретку као насеља, о чему сведочи његово богато и јединствено културно-историјско наслеђе. Садашњи и будући развој бањског одмара лишта Сандански подстичу и приоритети, на националном и светском нивоу, који су у складу са идејом одрживог развоја.

Туризам као приоритетна економска област је дуго био главна делатност која је оставила свој траг на специфичним обележјима бање Сандански. Међутим, на основу како природних тако и антропогених ресурса (који су или доступни или ће бити предмет будућих истраживања), ова област може добити још снажнији подстицај.

Природна богатства

Географски положај и главна рељефна обележја

Бања Сандански покрива скоро читаву територију општине Сандански и спаја разнолике морфграфске јединице, као што су долине и сливови река, обронци планина и планине. Најчешћи је најнижи релеф, који се састоји од долина и залива, који су делови великог Санданско-Петричког за-

been formed in the extreme south of the Strouma graben valley on Bulgarian territory. Its above-sea altitude increases from 70-80 m near the Strouma river up to 800-900 m towards Pirin where it turns into a step-like foothill. The town of Sandanski is situated at an altitude of 200-250 m. Another basic morphographic unit is the Pirin western-southwestern macroslope, which is branching off the main ridge (rising over 2 000 m) and is gradually lowering. This macroslope is heavily dissected and a lot of secondary side ridges can be distinguished within its boundaries. They are formed by the deeply incised left-side tributaries of the Strouma river: Sandanska Bistriza (along which the town spreads), Melnishka, Pirinska Bistriza, etc. The region embraces some of the northern slopes of the border-lying Slavyanka Mountain that occupy the left-side Strouma valley as well as the lowest foothills between Maleshevska Mountain and Ograzhden, situated in the right-side part of the valley.

The great amplitude of the highly varied relief in the Sandanski spa is favourable for the development of different forms of tourism and especially of cognitive tourism.

Climate and Climatotherapy

The striking diversity of landforms predetermines substantial climatic differences. Thus the climate

лива, који су се формирали на карњем југу долине Струма на бугарској територији. Његова надморска висина расте са 70-80м близу реке Струма до 700-800м према Пиринејима где прераста у брда. Град Сандански се налази на 200-250м надморске висине. Следећа основна морфографска јединица је Пиринејски западно-југозападни макрообронак, који се одваја од главног гребена (иде преко 2 000м висине) и постепено опада. Овај макрообронак је доста разудјен и у оквиру његових граница се може уочити доста бочних гребена. Њих су формирале дубоко усадјене леве притоке реке Струма: Санданска Бистрица (дуж које се простире град), Мелнишка, Пиринска Бистрица, итд. Регион обухвата неке од северних обронака пограничне планине Славјанка који заузимају леву страну долине Струма као и најнижа подножја планина Малешевска и Огражден, које се налазе у десном делу долине.

Велике амплитуде веома разноликог рељефа бање Сандански су цењене због развоја разних облика туризма, а нарочито когнитивног туризма.

Клима и климатотерапија

Упадљива разлика у облицима рељефа унапред одређује значајне климатске разлике. Тако се клима

ranges from true continental-Mediterranean in the low relief forms to true mountain in the high mountain zone. In spite of this, a comparison with other regions of the country, having similar climatic features and lying at the same altitudes, show that as a whole this area is remarkable for its warmest climate and is characterized by one of the most appropriate climatic indicators for climato-therapy.

Sandanski is the sunniest town in Bulgaria (the annual sunshine duration is estimated at 2 500 hours), the hottest town (mean annual air temperature - 14 C, mean January temperature - 3.0 C and mean July temperature - 25 C) and the driest one (with the lowest relative air humidity - 66% and annual precipitation less than 550 mm). The summer in particular is recorded to be the hottest and the driest as compared to any other locality in the country. Taking into consideration these indicators, its climate tends to resemble that of the southern Black Sea coast where, however, the air humidity is much higher.

The whole western-southwestern slope of Pirin Mountain has also comparatively warmer and drier climate than the northeastern one.

The extremely short, warm and snow-free winter in the low-lying parts of the region permits to actively use the spa for climatotherapy all the

креће од праве континентално-медитеранске у нижим деловима рељефа, до праве планинске у високим планинским областима. Упркос овоме, поређење са осталим областима земље, које имају слична климатска обележја и које се налазе на истим надморским висинама, показују да је посматрана као целина ова област изузетна по својој најтоплијој клими и да је карактерише један од најпогоднијих климатских индикатора за климатотерапију.

Сандански је најсунчанији град у Бугарској (процењено је да сунца годишње сија 2500 сати), најтоплији град (просечна годишња температура ваздуха је 14° C, просечна температура у јануару је 3,0° C, а просечна температура у јулу је 25° C) и најсувљи (са најнижом релативном влажношћу ваздуха – 66% и годишњом количином падавина испод 550 mm). Забележено је да је лето најтоплије и најсувље у односу на сва остала места у земљи. Ако се узму у обзир ови показатељи, његова клима подсећа на ону на јужној обали Црног мора где је, међутим, влажност ваздуха много виша.

Цео западно-југозападни обронак Пиринејских планина има релативно топлију и сувљу климу него североисточни.

Изузетно кратка, топла и зима без снега у нижим пределима региона омогућава активно коришћење бање за климатотерапију то-

year round. The insignificant temperature contrasts (long and warm autumn, short and mild winter and early spring) prove to be very suitable for the treatment of rheumatic diseases at minimum risk of catching cold.

Most favourable is the therapeutic effect of the warm and dry climate on patients suffering from bronchial asthma and other allergic disorders of the respiratory system. It becomes obvious from health investigations and experiments that climate has either direct therapeutic or prophylactic effect. The therapeutic effect is enhanced by the unpolluted air and the aeroionization, associated with the constant mountain breeze in the Sandanska Bistritza river valley. The invigorating effect of the river and reservoirs allow to adapt easier to the oppressive high summer temperatures. If seriously-ill patients stay longer in the spa resort, they soon feel much better and therefore many of them choose to take up their residence in the region.

The Sandanski spa natural conditions for climatotherapy enormously diversify with the inclusion of the mountain zone, especially the mid-mountain one (1 000-1 600 m) where again within the Sandanska Bistritza valley there have been set up several recreational and tourist bases - Popina Luka, Turichka Cherkva, Tremoshnitsa. The treatment, carried out

ком целе године. Безначајна температурна разлика (дуга и топла јесен, кратка и блага зима и рано пролеће) се сматра веома погодном за лечење реуматских обољења са минималним ризиком од прехладе.

Изузетно је цењен терапеутски утицај који има топла и сува клима на пацијенте који пате од бронхијалне астме и осталих алергијских поремећаја респираторног система. На основу здравствених истраживања и испитивања постало је очигледно да клима има или директан терапеутски или профилактички ефекат. Терапеутски ефекат је увећан незагађеним ваздухом и аеројонизацијом, која је повезана са сталним планинским поветарцем који дува у речној долини Санданске Бистрица. Окрепљујући ефекат реке и басена омогућава лакше прилагођавање несносно високим летњим температурама. Ако тешко болесни пацијенти остану дуже у бањском одмаралишту, убрзо се осећају много боље и због тога се многи од њих одлучује да се настани у региону.

Природни услови за климатотерапију бање Сандански су постали су веома разнолики укључивањем планинске области, нарочито средње-планинске (1 000-1 600 m) где је опет унутар долине Санданска Бистрица основано неколико рекреативних и туристичких центара - Попина Лука, Туричка Черква, Трешошница. Третман, који се

in the valleys and basins in combination with the treatment in the medium-high mountain zone of the spa turns out to be suitable for patients, complaining of tree and grass pollen-induced allergy. It has been established that satisfactory results have been achieved through climatotherapy even with patients who have allergic renal diseases.

Waters and Balneotherapy

The main river which receives the waters, formed within the region, is Strouma. With respect to its volume it is the second largest river in Bulgaria after the Maritza river. Its mean annual runoff is estimated at 86 cu m/s. Its regime in this section depends primarily on the regime of the Pirin tributaries. Generally it has its high waters in spring (with pronounced peak in May) due to snow melt, and summer-autumn low waters. The November-December precipitation maximum, typical for the continental-Mediterranean climate, causes a slight secondary autumn-winter maximum of water level. Some small local streams like Sandanska Bistritza, Melnishka, Pirinska Bistritza, whose length is about 30 km, are also important for the spa. Their regime changes with the altitude. At the highest altitudes their maximum water level occurs in spring and summer with a marked May - June peak (over 50% of the annual

спроводи у долинама и басенима, у комбинацији са лечењем у средње-високој планинској бањској зони, показао се погодним за пацијенте, који се жале на алергије на полен дрвета и трава. Утврђено је да су климатотерапијом постигнути задовољавајући резултати чак и код пацијената који пате од алергијских бубрежних болести.

Воде и балнеотерапија

Главна река, у коју се сливају воде формиране у региону, је Струма. Сматра се другом највећом реком у Бугарској, после реке Марице због совје запремине. Њен средњи годишњи проток се процењује на 86м³/с. Њен режим у овом сектору првенствено зависи од режима пиринских притока. Генерално, она има висок ниво воде у пролеће (са израженим растом у мају) захваљујући топљењу снега, и низак ниво у лето и јесен. Новембарско-децембарски максимум сливања, који је типичан за медитеранску климу, проузрокује благи секундарни максималан ниво воде у јесен и зиму. Неке мање локалне реке као што су Санданска Бистрица, Мелнишка, Пиринска Бистрица, чија дужина износи око 30 км, су такође од важности за бању. Њихов режим се мења са надморском висином. На највећим висинама максимални ниво воде имају у пролеће и лето

runoff) and the lowest waters are recorded in winter. At the low altitudes the tendency is towards a more vaguely expressed major maximum of water level in spring and one secondary in autumn and winter while the minimum water level of long duration tends to occur in summer and autumn.

Valuable natural assets are the numerous high-mountain glacial lakes that occupy cirques lying on the main and on the secondary side ridges rising above 2 000 m. They are situated in groups of which more popular are Malokamenishki, Spanopolski, Zheleznishki and Kornishki.

One balneological resource of extraordinary value, to which the town of Sandanski owes its existence, are the mineral waters. The mineral springs in and around the municipality are most common in the Strouma left-side valley and are concentrated in the town of Sandanski and in the villages of Hotovo, Levunovo, Marikostinovo which spread south of it.

The town of Sandanski's springs are located in a park zone in its northeastern part on both sides of the Sandanska Bistritza river. Well-known are the springs of the Turkish bath, the fountain of Miroto, the Polenishka bath, Pariloto, Nov sondazhen izvor (the New drilled spring). Deposits of curative mud have been found near Miroto and in

са изра женим највишим нивоом у мајско -јунском периоду (више од 50% годишњег протока), а најнижи нивои су забележени у зиму. На мањим висинама постоји тенденција ка мање јасно израженом главном максимуму нивоа воде у пролеће, и секундарном у јесен и зиму док се минимални дуго трајнији ниво воде појављује у лето и јесен.

Драгоцен природна богатства су многобројна високопла нинска ледничка језера која за зиму имају платое на главним и секундарним обронцима које се уздижу изнад 2000 m. Она се налазе у групама које су познатије као Малокаменишки, Спанополски, Железнички и Корнишки.

Једно балнеолошко богатство од изузетне вредности, захваљујући којем град Сандански постоји, су минералне воде. Извори минералних вода који се налазе у и око општине су најзаступљенији у левом делу долине Струма, а највише их има у граду Сандански и селима Хотово, Левуново, Марикостиново која се налазе јужно од града.

Извори града Сандански се налазе у зони парка у његовом североисточном делу са обе стране реке Санданска Бистрица. Најпознатији извори су Турско купатило, фонтана Мирото, купатило Поленишка, Парилото, Нов сондажен извор (Новоископани извор). Наноси лековитог блата пронађени су близу Мирота и у Марикости

Marikostinovo. With regard to their chemical composition the mineral waters can be defined as hydrocarbonate-sulphate-sodium, silicon and fluorid. Their total discharge is about 65 l/s (for the town of Sandanski only this figure is 25 l/s). Their temperature varies from 33 C to 86 C. They have poor mineral content - 0.78-1.02 g/l and that is why diseases can be treated both by drinking the water and by bathing.

The Sandanski spa mineral waters can cure a great number of diseases such as disorders in the locomotor apparatus, in the peripheral nervous system and digestive system, in the metabolism, dermal allergies, post-fracture effects, diseases of the respiratory tract, gynaecological ailments, etc. The Sandanski spa mineral waters are iodized and can be used for inhalations by patients suffering from chronic uncommon pulmonary diseases (bronchitis, etc.). Waters with higher fluorine concentrations have proved to be efficient for complex prophylaxis against dental caries and osteoporosis. The excavated remains of baths since the time when the Thracians and the Romans lived on these lands as well as those existing during the period of the Ottoman domination suggest that the Sandanski mineral waters utilization dates from the remotest antiquity.

Organized sanatorium-resort treatment in the spa started in the early 1960s. On the basis of the available

новом. Што се тиче њиховог хемијског састава минералне воде се могу дефинисати као угљоводоничне-сумпорне-натријумске, силицијумске и флуорне. Њихово укупно извирање је око 65 l/s (само за град Сандански је 25 l/s). Температура им варира од 33° Ц до 86° С. Садрже малу количину минерала – 0,78-1,02 g/l и због тога се болести могу лечити како испијањем воде тако и купањем у води.

Минералне воде бање Сандански могу лечити велики број обољења као што су поремећаји локомоторног система, периферног нервног система и система за варење, метаболизма, кожне алергије, последице прелома, код обољења дисајних путева, гинеколошка обољења, итд. Минералне воде бање Сандански су јодизоване и могу их користити за инхалацију пацијената који пате од хроничних нетипичних плућних болести (bronchitis, итд.). Воде са високом концентрацијом флуора су се показале делотворним код сложених профилакси денталног каријеса и остеопорозе. Ископа ни остаци купатила још из време на када су Трачани и Римљани живели на овим просторима, као и оних која су постојала у време отоманске владавине, указују да употреба минералних вода Санданског датира још од давнина.

Организовано санаторијумско лечење у бањи је почело раних 60-тих. На основу расположивих

mineral waters and curative mud, modern balneohospitals, solaria and mud-cure establishments have been built and therapeutic procedures are being further diversified and improved.

минералних вода и лековитог блата изграђене су модерне балнео-болнице, солари јуми и капацитети за лечење лековитим блатом, а терапеутски поступци се даље обогаћују и унапредјују.

Landscape Diversity and Recreation

The Sandanski spa natural resources attract not only patients who need medical treatment but also visitors who would like to make a complete recovery during their long-term holidays or week-end recreation.

Highly attractive is the Sandanski public park with an area of 40 ha and luxuriant vegetation, represented by more than 200 Mediterranean species, which can be seen nowhere else in Bulgaria. There are also water slides, water wheels and boats, swimming pools, sites for entertainments and many other facilities.

Splendid opportunities for recreation activities are provided in the mid-mountain and high-mountain forest, alpine-meadow and lacustrine landscapes of the Pirin Mountain. These lands are included in the Pirin park which is on the UNESCO List for Protection of the World Cultural and Natural Heritage. 12 440 ha (of which 505 are under forests) of its area are within the Sandanski municipality boundaries.

The great relief amplitudes and the diverse natural environmental co-

Разноликост пејзажа и рекреација

Природна богатства бање Сандански не привлаче само пацијенте којима треба лекарско лечење већ и посетиоце који би волели да за време свог дугог одмора или викенд рекреације доживе комплетан опоравак.

Веома привлачан је јавни парк Сандански на простору од 40ха и са богатом вегетацијом, коју представља више од 200 медитеранских врста, које се не могу видети нигде другде у Бугарској. Ту су и водени тобогани, водени точкови и чамци, базени места за забаву и многи други објекти.

Средње-планинске и високопланинске шуме, алпске плание и језерски пејзажи Пиринских планина пружају изврсне могућности за рекреацију. Ова пространства припадају Пиринском парку који се налази на Листи заштитене светске културне и природне баштине UNESCO- а. Површина од 12 440 ha (од којих је 505 под шумом) је у оквиру граница општине Сандански.

Велике рељефне амплитуде и различити природни услови при-

nditions, produced by the changes in climate and soils with the altitude, have resulted in striking diversity of plant cover. Amidst the oak, beech and hornbeam woods, common for the lower mountain zones, and spruce, pine-trees and fir-trees widespread at higher altitudes, there can be seen a number of typical for this southern region species such as white fir, *Ostrya carpinifolia* Scop., sycamore, *Juniperus oxycedrus* L. and many others, especially grass species. Most of them are relic and endemic forms and are listed in Bulgaria's Red Book.

The animal kingdom is extremely varied, too. Alongside with widely distributed species, some heat-loving representatives, particularly insects, are to be found which are confined only to this region. As the birds and reptiles are concerned, the region is known for its greatest diversity throughout the country.

At the highest altitudes, amidst the impenetrable dwarf pine associations and alpine meadows and pastures, above the forest upper level, are dispersed dozens of lakes, feeding the local streams' primary tributaries some of which have picturesque waterfalls. The most popular is Popinolashki waterfall (11 m) in the Popina Luka countryside, designated as protected, while the Skoko waterfall near the village of Kashina, northeast of Melnik, is the highest one (20 m).

родне околине, који су настали променама климе и земљишта са надморском висином, су резултирали разноликим биљним покривачем. Окружен храстовим, буковим и шумама белог граба, које су уобичајене за зоне нижих планина, и смреком, бором и јелом широко распрострањеним на већим висинама, може се видети велики број врста типичних за овај јужни регион као што су бели бор, Оструа царпинифолиа Сцоп., јавор, Јуниперус охуцедрус Л. и многе друге, као и различите врсте трава. Многе од њих су остаци и ендемски облици који су уписани у Црвену књигу Бугарске.

Животињско царство је, такође, разнолико. Осим широко заступљених врста, могу се наћи и неки представници врста који воле топлоту, нарочито инсекти, који су ограничени само на овај простор. Што се тиче птица и рептила, регион је познат по својој разноликости широм земље.

На највећим висинама, окружени непроходним скуповима патуљастих борова и алпским ливадама и пашњацима, изнад нивоа шуме, лежи десетак језера, одакле се уливају главне притоке локалних потока од којих неке имају сликовите водопаде. Најпопуларнији је водопад Попинолашки (11 м) у пределу Попина Лука, који је проглашен заштићеним, док је водопад Скоко близу села Кашина, североисточно од Мелника, највиши (20 м).

Innumerable are the natural landscapes with their own specificity which are an attractive tourist objective. Mention should be made of the exotic character of Melnishki pyramids which the Melnishka river tributaries have sculptured in the loose sandstones up to 100 m height as well as of the exotic character of Slavyanka where over 40 Bulgarian and Balkan endemic forms are to be found. The biosphere reserve "Aliboutush" (1 630 ha) gives protection to the relic form and Balkan endemic *Pinus heldreichii* which is of most extensive occurrence here.

The recreational opportunities in the region are inexhaustible. Sandanski and Melnik are the main starting points for exciting routes, leading to mountain chalets, peaks, lakes, waterfalls, etc. In the medium-high and high mountain zones such starting points are the "Yane Sandanski", "Kamenitza" and "Pirin" chalets and for Slavyanka - the villages of Petrovo and Goleshevo.

Antropogenic Resources *Cultural and Historic Heritage*

Besides its varied natural scenery the Sandanski spa is famous for its important historical events.

The development of the settlement is closely associated with the mineral springs which began to be used by the first settlers on our lands, the Thracians, as early as centuries B.C. It becomes clear from the ar-

Небројени су природни пејзажи са својим специфичностима које привлаче туристе. Треба споменути егзотичну природу Мелнишких пирамида које су извајале притоке реке Мелнишка у расутом пешчару до висине од 100м, као и егзотични изглед Славјанке где је пронађено више од 40 бугарских и балканских ендемских форми. Биосферски резерват „Алиботуш“ (1 630ха) штити остатке и балкански локалитет Пинус хелдreichii који је овде најраспрострањенији.

Могућности за рекреацију су непресушне. Сандански и Мелник су главне полазишне тачке узбудљивих путева, који воде до планинских колиба, врхова, река, водопада, итд. У средње-планинским и високо-планинским зонама такве полазишне тачке су колибе «Јане Сандански», «Ка-меница» и «Пирин» а за Славјанку – села Петрово и Голешево.

Антропогенски ресурси *Културно и историјско наслеђе*

Поред разноликог природног пејзажа бања Сандански је позната и по својим познатим историјским догађајима.

Развој насеља је уско повезан са изворима минералне воде које су почели да користе први насељеници на овим просторима, Трачани, вековима пре нове ере. Из архе-

archaeological investigations that its first name was Medius which corresponds to its central location, having substantially contributed to its prosperity.

The findings, consisting of implements of labour, vessels of every-day use and architectural ornaments, are tokens indicating the urban type of the settlement.

During the Roman and Byzantine domination the town was first named Dezudava and later on - Germanea. It was exactly at that time when it reached a flourishing state. From the remains of buildings, tombstones with inscriptions, colonades, fortress walls and other cultural monuments it can be judged about its considerable expansion and rapid development. It was provided with water-supply and sewerage system beneath the streets and was considered to be one of the medium-sized towns in the country and one of the biggest ones in the Sredna Strouma valley. The warm mineral springs were piped and was considered to be one of the medium-sized towns in the country and one of the biggest ones in the Sredna Strouma valley. The warm mineral springs were piped for the needs of public baths. The remains of an ancient Roman bath with marble floor and other ornaments in the architectural lay-out suggest that the bath was a centre of public contacts and cultural events. The town seems to have been a significant economic centre.

олошких испитивања је постало јасно да је његово прво име било Медиус што је у складу са његовим централним положајем, што је у многоме допринело његовом развоју.

Ископине, које се састоје од оруђа за рад, посуда за свакодневну употребу и архитектонских украса, су обележја која упућују на урбани тип насеља.

Током римске и византијске владавине град је првобитно назван Дезудава, а потом - Германеа. Управо у то време он је достигао свој процват. О његовом значајном ширењу и брзом развоју се може закључити из остатака грађевина, споменика са натписима, стубишта, зидова утврђења и осталих културних споменика. Град је био снабдевен системом водоснабдевања и канализационим системом испод улица и сматрао се једним од средњих градова по величини у земљи, и једним од највећих у долини Средње Струме. Извори са топлим минералном водом су били прикључени на цеви за потребе јавних купатила. Остаци античког римског купатила са мермерним подом и осталим архи-тектонским украсима указују на то да је купатило било центар јавних контаката и културних догађања. Изгледа да је град био значајан економски центар.

The ancient town marked an exceptionally brilliant period in its economic and cultural development during the late Roman and the early Byzantine epochs - from the mid-4th to the end of the 6th century which is evidenced by the uncovered remains of old Christian basilicas and other buildings in its central part. Extremely valuable are the well-preserved vast marble floors of unique nature (80 sq.m) uncovered during the archaeological excavations. They are assumed to be one of the best preserved basilicas not only on a national scale and therefore they attract the attention of highly-professional West-European specialists, mostly archaeologists.

In the Middle Ages and during the National Revival Period the town continued to develop as a bath centre, known by the name of St. Vrach - a name associated with the two brothers Kozma and Damyan who were folk healers. With the growing role of Christianity a lot of churches were built near the springs and eminent healers and clergymen were canonized to be saints. The jewellery and coins, found in the ruins around them which date from the reign of Tzar Ivan Asen, also prove that the town's mineral springs were still very important.

Highly appreciated were the mineral springs during the Ottoman rule, too. Well preserved Turkish baths have remained which were used by the population until recently.

Антички град је обележио изузетно брилијантан период у свом економском и културном развоју током касне римске и ране византијске епохе – од средине IV до краја VI века што сведоче откривени остаци старих хришћанских цркава и осталих грађевина у свом централном делу. Од изузетне вредности су очувани пространи мермерни подови јединствене природе (80m²) који су откривени током археолошких ископавања. Они се сматрају најочуванијим црквама не само на националном нивоу и због тога привлаче пажњу високо-стручних западноевропских стручњака, највише археолога.

У Средњем веку и током периода националног препорода град је наставио да се развија као бањски центар, познат под именом Св. Врач – именом које се везује за два брата Козму и Дамјана који су били народни исцелитељи. Како је улога хришћанства расла многе цркве су грађене близу извора, а угледни исцелитељи и свештеници су проглашавани свецима. Накит и ковани новац, пронађен у рушевинама из периода Цара Ивана Асена, такође потврђују да су градски извори минералне воде и даље били од великог значаја.

Извори минералне воде су били високо цењени и за време отоманске владавине. Опстала су добро очувана турска купатила која је становништво до скоро користило.

Of great value is the public archaeological museum where are kept remains of an episcopal basilica and exquisite in shape and colours mosaics. On the second floor are displayed various exhibits from all epochs the town has passed through in its development.

Melnik, the smallest town in Bulgaria (267 people in 1997) is a real cultural monument. It is designated as a cultural and historical reserve and a museum town and has got the status of a unique settlement of international importance for economic tourism. More than 200 residential, public and religious buildings are completely or partially preserved which give an idea about the town-planning in the Middle Ages and during the National Revival Period and about the specific architectural style of the houses that can be seen only in Melnik. Such are the Bolyarska, Kordopoulova, Mencheva, Yankova, Kourteva, Kehaiova, Bayovska houses, etc.

The monasteries, built throughout the country as well as in the Sandanski spa, are another impressive cultural and historical monuments. Most famous is the Rozhen monastery to the northeast of Melnik and the ancient monastery church with its delicate wood-carving of the iconostasis. Many churches, some of which are of national importance, are regarded as monuments of culture, too, e.g. "St. Antonii" church (11th century) in Melnik, the cemetery church "St. St. Bezsbrenitzi Kozma i

Од изузетне вредности је јавни археолошки музеј у којем се чувају остаци епископске цркве изузетних облика и мозаика боје. На другом спрату се налазе разне изложбе из свих епоха кроз које је град прошао током свог развоја.

Мелник, најмањи град у Бугарској (1997.-267 људи) је прави културни споменик. Проглашен је културним и историјским резерватом и музејским градом и има статус јединственог насеља од међународног значаја за економски туризам. Више од 200 стамбених, јавних и верских грађевина је у целости или делимично очувано што пружа слику о плану града у Средњем веку и током периода националног препорода и о специфичном архитектонском стилу кућа које се могу видети само у Мелнику. Такве куће су Бољарска, Кордопулова, Менчева, Јанкова, Куртева, Кехајова, Бајовска, итд.

Манастири, који су саграђени широм целе земље, као и у бањи Сандански, су још један упечатљив културни и историјски споменик. Најпознатији је манастир Розен, североисточно од Мелника, и античка манастирска црква са својим деликатним дуборезима иконостаса. Многе цркве, међу којима су неке од међународног значаја, се такође сматрају споменицима културе, нпр. црква „Св. Антоније“ у Мелнику (XI век), гробљанска црква „Св. Безсребре-

Damyani" in Sandanski, etc.

The monuments, denoting the cultural and historical development of Sandanski and its surroundings are numberless but most of them are in danger of being destroyed by modern construction which holds especially for the remains from the times of the ancient civilizations.

Tourist Establishments and Facilities

The town of Sandanski which was thus named in 1949 after the distinguished revolutionary, taking part in the Macedonian liberation movement, has 30 000 residents and the population of the whole municipality is 45 000 people distributed over an area of 1010 sq. km. Today it falls under the category of medium-sized Bulgarian towns although every year it accommodates twice as many visitors as its local population whose purpose of visit is different (recreation, medical treatment, business activities, etc.). They can rely on various accommodation, public catering and health establishments, places of entertainment, etc.

The construction of modern balneotherapy facilities started in 1961 when in the northern corner of the "St. Vrach" public park an old building was converted into a sanatorium with 70 beds. Later on two other sanatorial-resort complexes were built in the same park with a total of 480 beds. One of them is

ници Козма и Дамјан“ у Санданском, итд.

Споменици, који указују на културни и историјски развој Санданског и његовог окружења су небројени, али многим од њих прети опасност од уништења савременом градњом, што је посебно тачно за остатке из времена античке цивилизације.

Туристичке установе и капацитети

Град Сандански који је тако назван 1949. по уваженом револуционару, који је учествовао у Македонском ослободилачком покрету, има 30 000 становника, а популација целе општине је 45.000 људи који живе на територији од 1.010km². Данас спада у категорију градова средње величине у Бугарској, иако годишње угости дупло више туриста него што има становника, чији се разлози посете разликују (рекреативни, медицинско лечење, третман, пословни, итд.). Они имају на располагању различите смештаје, јавну услугу и здравствене установе, места за забаву, итд.

Изградња модерних грађеви за балнеотерапију је почела 1961. када је у северном углу јавног парка „Св. Врач“ стара зграда преобраћена у санаторијум са 70 кревета. Касније су изграђена још два санаторијумска комплекса у истом парку са укупно 480 кревета. Један од њих је специјализован за

specialised for the treatment of respiratory and non-TBC pulmonary diseases and can accommodate 90 adults and 90 children. A children sanatorium with 300 beds is being built at the moment. The sanatorial-resort complexes have therapeutic-diagnostic departments, surgeries, laboratories, centres for electric-and-light therapy and inhalations, paraffin therapy, pools with equipment for under-water physical exercises and remedial massage, solaria, etc.

In addition, a new resort polyclinic was set up to which belongs a boarding house offering 850 beds in private lodgings. There is a climatotherapy school providing 160 beds for children suffering from rheumatism.

Towards the end of 1983 and at the beginning of 1984 the "Sandanski" balneohotel (bearing the same name as the town itself) was open for visitors which is the biggest one not only in the region but all over the country. Designed by a Bulgarian architect and built by the Austrian firm "Universale", it stands right at the public park entrance. Its floor space is 5840 sq.m and the adjacent area belonging to it is 8170 sq.m. It is classed under the category of 4-star hotels. The hotel has 7 floors, offering 600 beds in 285 rooms (22.5 sq.m each), a large luxury suite (80 sq.m) and 8 small ones (45 sq.m). The ground floor and the mezzanine are occupied by 2 restaurants with 120 and 350 seats respectively, a

лечење респираторних и нетуберкулозних плућних обољења и може да прими 90 одраслих и 90 деце. У овом тренутку се гради сана торијум за децу са 300 кревета. Санаторијумски комплекс има одељења за терапију и дијагнозу, операционе сале, лабораторије, центре за електро и светлосну терапију и инхалацију, пара финску терапију, базене са опремом за подводне физичке вежбе и корективну масажу, соларијум, итд.

Осим тога, основана је нова поликлиника у склопу које се налази пансион који има у понуди 850 кревета у намеште ним собама. Постоји и климато терапеутска школа која обезбеђује 160 кревета за децу која пате од реуматизма.

Крајем 1983. и почетком 1984. балнео-хотел „Сандански“ (који носи исто име као и град) је отворен за посетиоце и највећи је не само у региону него и у читавој земљи. Пројектовао га је бугарски архитекта а саградила аустријска фирма „Универ зал“, налази се на самом улазу у јавни парк. Његова спратна површина износи 5.840м², а суседни простор који му припада је 8.170 м². Припада класи хотела са 4 звездице. Хотел има 7 спратова, у понуди има 600 кревета у 285 соба (свака има 22,5 м²), један велики луксузни апартман (80м²) и 8 мањих (45м²). У приземљу и на међуспрату се налазе 2 ресторана, први има 120 а други 350 места, посластичарница са 212 места, бар

pastry shop with 212 seats, a bar and a night club, a conference hall with 150 seats, a library, 2 shops, a chemist's, etc. The medical centre, which is a separate unit, consists of consulting rooms equipped with precise diagnostic technique or with facilities for different therapeutic procedures, in-door and out-door swimming pools that are linked with each other, saunas, solaria, etc. The hotel is provided with sports facilities for active sports and recreation and with a well run parking lot and motor service.

Another impressive hotel complex is that of "St. Vrach", built on a moderately high foothill step northeast of Sandanski. Originally it was designed to be a governmental balneosanatorium. From 1985 to 1989 it functioned as a governmental residence and in January 1990 it became a hotel complex composed of two parts and named "Golyama" and "Malka" residence or hotel "St. Vrach" and hotel "Kartalovetz" respectively with a total of 76 beds. The hotel complex consists of one presidential suite (650 sq.m), 2 vice-presidential ones (350 sq.m), 11 ordinary suites, 9 double rooms and 8 three-bed rooms.

It has 2 restaurants, a bar and night club, a billiard room and a modern medical centre implementing a number of rehabilitation and prophylactic programs. The park covers 72 ha and is remarkable not only for its surprisingly unpolluted enviro-

и ноћни клуб, сала за конференције са 150 места, библиотека, 2 радње, апотека, итд. Медицински центар, који је засебна јединица, се састоји од ординација које су опремљене прецизним дијагностичким апаратима или са капацитетима за различите терапеутске захвате, затворени и отворени базен који су међусобно повезани, сауна, соларијуме, итд. Хотел је опремљен спортским капацитетима за активне спортове и рекреацију и са добро организованим паркингом и ауто-сервисом.

Још један задивљујући хотелски комплекс је „Св. Врач“, саграђен на благим падинама брда североисточно од Сандан ског. Првобитно је пројектован да буде владин балнео-санаторијум. Од 1985. до 1989. године је радио као владина резиденција, а у јануару 1990. године је постао хотелски комплекс састављен од два дела названа резиденција „Гољама“ и резиденција „Малка“, или хотел „Св. Врач“ и хотел „Карталовец“ са укупно 76 кревета. Хотелски комплекс се састоји од председничког апартмана (650 м²), 2 потпредседничка (350 м²), 11 обичних апартмана, 9 двокреветних и 8 трокреветних соба.

Има 2 ресторана, бар и ноћни клуб, салу за билијар и модерни медицински центар који реализује велики број рехабилитационих и профилактичких програма. Парк покрива 72 ha и изузетан је не само по својој изненађујуће незага-

nment but also for its exceptional botanical diversity, dominated mainly by southern species which are rare for our conditions. There is an artificial lake and a spacious parking lot. The "St. Vrach" is a 5-star hotel complex and is on the list of the international travel agencies.

Plenty of small hotels in the town and its region are worth mentioning, too. Within the town you can see "Spartak" which is an old 3-star hotel (built in 1973) with 168 beds distributed in 77 rooms and 7 suites and "Mramor" (built in 1993), used as a rest house for pupils from all over the country and abroad, with 70 beds and a well equipped kitchen. In the town of Melnik is the "Melnik" hotel with 43 beds which together with 9 private hotels with a total of 229 beds give accommodation to the visitors. There is a small hotel in the village of Marikostinovo where a balneohospital and a mud-cure establishment function all the year round.

In the town of Sandanski and its region the number of beds in private lodging is twice as large as that in the hotels, motels, folk houses (1150) and sanatoria (680) put together.

Considerable role for the accommodation of visitors have the camping sites near the town with 93 beds and the chalets and camps with 610 beds, distributed mainly in the "Popina Luka" countryside (1 230 m

ђеној околини већ и по својој изузетној ботаничкој разноликости, где су најзаступљеније јужне врсте које су ретке за наше услове. Ту је и једно вештачко језеро и пространи паркинг. „Св. Врач“ је хотел ски комплекс са 5 звездица и налази се на списку међуна родних туристичких агенција.

Вредни су помена и остали бројни мањи хотели у граду и региону. У граду се може видети „Спартак“, који је стари хотел са 3 звездице (саграђен 1973.) са 168 кревета подељених у 77 соба и 7 апартмана и „Мрамор“ (саграђен 1993.), који је кориштен као одмаралиште за ученике из целе земље и иностранства, са 70 кревета и добро опремљеном кухињом. У граду Мелник се налази хотел „Мелник“ са 43 кревета који заједно са 9 приватних хотела и укупно 229 кревета пружају смештај посетиоцима. У селу Марикостиново се налази мали хотел у којем балнеоболница и центар за лечење блатом раде током целе године.

У граду Сандански и околном региону број кревета у приватном смештају је двапут већи од укупног броја у хотелима, мотелима, приватним кућама (1 150) и санаторијумима (680) заједно.

Значајну улогу за смештај посетиоца имају места за камповање у близини града са 93 кревета и колибе и кампови са 610 кревета, који се углавном налазе у пределу „Попина Лука“ (1 230 m

above the sea level) where is the town of Sandanski's villa zone with more than 200 second homes and in the "Tourichka Cherkva" (1 540 m) where a resort complex has been built with 300 beds.

An integral part of the tourist facilities are the catering establishments in Sandanski and its surroundings, consisting of: about 60 restaurants and taverns with 3 000 seats, 200 cafes, bars and pastry shops with 4 200 seats, 13 snack-bars and pizza huts with 300 seats, etc. Totally, the number of catering establishments is over 340 and the seats in them are 9.000.

Obviously, the Sandanski spa is provided with pretty good facilities and establishments but the specialists think they are inadequate to guarantee sufficient use of the climatic, balneological and tourist resources.

Offers and Utilization of tourist Product in the Sandanski Spa

The tourist product is defined as a combination of conditions, services and commodities necessary to meet certain health and recreation needs.

The tourist product in the Sandanski spa can be classed according to the demands it satisfies into: balneological, climatotherapeutic, recreational, cognitive, sport, congress tourism, business trips, etc.

надморске висине) где се налази зона вила града Сандански са више од 200 викендица и у „Туричка црква“ (1 540м) где је изграђен комплекс са 300 кревета.

Саставни део туристичких установа су угоститељски капацитети у Санданском и његовој околини, који се састоје од: око 60 ресторана и таверни са 3 000 места, 200 кафића, барова и послastiчарница са 4.200 места, 13 снeкбарова и пицерија са 300 места, итд. Све укупно, угоститељских капацитета има преко 340, са 9 000 места.

Очигледно, и поред тога што је бања Сандански опремљена поприлично добрим установама и капацитетима, стручњаци сматрају да су недовољни да гарантују правилно искоришта вање климатских, балнеолошких и туристичких ресурса.

Понуда и искоришћавање туристичких потенцијала у бањи Сандански

Туристичка понуда је дефинирана као комбинација услова, услуга и робе широке потрошње неопходне да задовољи одређе не здравствене и рекреативне услове.

Туристичка понуда у бањи Сандански се може класификовати, према захтевима које испуњава, на: балнеолошке, климатотерапеутске, рекреативне, когнити-

Depending on the nature and specific features of each tourist product, relevant medical, rehabilitation, prophylactic or entertainment programs are proposed.

Most successful in meeting a wide range of demands is the "Sandanski" hotel which is due to its modern technical equipment and high qualification of its personnel, numbering 330 people. Regarding its capacity it is unrivalled in the country particularly as a balneological centre for treatment of respiratory tract allergies and other non-specific pulmonary diseases. With its tourist product it has established itself on many of the traditional European markets. Its balneological department (which occupies a separate building) offers different methods of treatment and prophylaxis - hydrotherapy, electric therapy, ultrasound therapy, paraffin therapy, kinesitherapy, reflexotherapy, physiotherapy as well as various programs for slimming, withdrawal from smoking, longevity, fitness and antistress programs, the stomatological program "Svezhest", etc.

The second balneological centre is the sanatorial complex, located in the park area of the town of Sandanski, in which the "Miroto" balneo-hospital functions in spring, summer and autumn. It offers the traditional hydro- and fango-therapy in combination with paraffin therapy, remedial gymnastics, individual or group inhalations, etc.

вне, спортске, конгресни тури зам, пословна путовања, итд. Зависно од природе и специјалних одлика сваке од туристичких понуда, предлагају се релевантни медицински, рехабилитациони, профилактички или забавни програми.

Најуспешнији у испуњавању великог броја захтева је хотел „Сандански“ захваљујући својој модерној техничкој опреми и висококвалификованом особљу, од укупно 330 људи. Што се тиче његовог капацитета, он је неприкосновен у земљи нарочи то као балнеолошки центар за лечење алергија дисајних путева и осталих атипичних плућних болести. Са својом туристичком понудом он је постао реномиран на многим традиционалним европским тржиштима. Његово балнеолошко одељење (које се налази у засебној згради) нуди различите методе лечења и профилаксе - хидротерапију, електро-терапију, ултразвучну терапију, парафинску терапију, кинетичку терапију, рефлексотерапију, физиотерапију као и различите програме за мршављење, одвикавање од пушења, дуговечност, фитнес и анти-стрес програме, стоматолошки програм „Свежест“, итд.

Други балнеолошки центар је санаторијумски комплекс, који се налази у парку града Сандански, у којем балнеоболница „Мирото“ ради у пролеће, лето и јесен. Нуди и традиционалну хидро- и фанготерапију у комбинацији са пара-

The third centre is the sanatorial-resort complex Marikostinovo where a new balneo-hospital is in operation, and a mud-cure hospital which functions on the basis of a mud deposit with a series of mineral springs spouting out. Various procedures take place here mainly for the treatment of the locomotor apparatus, of the digestive, peripheral nervous and vascular system, of injuries and other ailments.

With respect to the proposed tourist product for climatotherapy and recreation the resort as a whole has unlimited capacities. Open-air pools and solaria are used and routes along "health-trails" with gradual inclusion of higher altitudes and picnics at 2.000 m are organized.

The sport tourism in the spa is also well developed owing to the available facilities for swimming, rowing, tennis, football, basketball, volley-ball, bowling-alley, etc., and the favourable natural conditions promote mountaineering, skiing, hunting, fishing, etc.

Taking into account the abundant natural and anthropogenic resources of the region it can be concluded that the proposed tourist product for cognitive and hobby tourism is particularly diverse.

Complete information about the opportunities for recreation, medical treatment, rehabilitation, attractions, folk and other cultural events is

финском терапијом, коре-ктивном гимнастиком, индивидуалном или групном инхалацијом, итд.

Трећи центар је санаторијумски комплекс Марикостиново у коме се гради нова балнео болница, и болница за лечење блатом која ради на основу блатног талога и серија извора минералних вода које прскају. Овде се спроводе различити поступци, углавном за лечење локомоторног, дигестивног, периферног нервног и васкуларног система, јајника и осталих обољења.

У односу на предложену туристичку понуду за климатотерапију и рекреацију ова бања као целина има неограничене капацитете. Користе се отворени базени и соларијуми и организоване су туре дуж „здравствених путева“ са постепеним укључивањем већих висина и пикника на 2 000 m.

Такође је добро развијен спортски туризам захваљујући доступним капацитетима за пливање, веслање, тенис, фудбал, кошарку, одбојку, куглање, итд. и повољни природни услови популаришу планинарење, скијање, лов, пецање, итд.

Узевши у обзир значајне природне и антропогенске ресурсе региона може се закључити да је предложена туристичка понуда за когнитивни и рекреативни туризам посебно разнолика.

Комплетне информације о могућностима рекреације, медицинског лечења, рехабилитације,

provided by the Tourist Information Centre in the town of Sandanski. At the same the "Interhotel-Sandanski" is responsible for the organization of excursions by comfortable buses and vans and can give you detailed information about the routes.

As the possibilities for congress tourism and business trips are concerned, Sandanski has gained in importance in recent years because of the comfort, the specialized facilities and excellent organization one can find in the hotel complexes "Sandanski" and "St. Vrach".

In 1997 the "Sandanski" hotel only received 38 046 visitors. Of them 7 721 were foreigners who stayed for 4 or 5 days (i.e. the number of nights spent there is estimated at 35 260) and 30 325 Bulgarians who stayed for 2 or 3 days (i.e. 74 458 nights). It is interesting to note that the foreign tourists usually come from Greece, Germany, Macedonia, Russia, the Scandinavian countries, Italy, France, Israel, etc., on a package tour while the Bulgarian visitors come on an individual basis.

In 1996 about 82 000 tourists visited the town of Sandanski and its region and in 1977 they were 55 000. The greatest number is registered in the summer months which can be explained with the priority of climatotherapy and balneotherapy.

In 1996 there were occupied

литације, знаменитостима, фолклорним и другим културним дешавањима пружа Туристички информативни центар у граду Сандански. Исто тако „Интерхо-тел-Сандански“ организује екскурзије удобним аутобусима и комбијима и може вам пружити детаљне информације о путевима.

Што се тиче могућности за конгресни туризам и пословна путовања, Сандански је последњих година добио на значају захваљујући свом комфору, специјализованим установама и одличној организацији која се може наћи у хотелским комплексима „Сандански“ и „Св. Врач“.

Само у 1997. хотел „Сандански“ је примио 38.046 посетилаца. Од тога су 7.721 били странци, који су остали 4-5 дана (нпр. просечан број ноћења је 35.260) и 30.325 Бугара који су остали 2-3 дана (нпр. 74.458 ноћења). Занимљиво је приметити да страни туристи који иду пакет аранжманима долазе углавном из Грчке, Немачке, Македоније, Русије, из скандинавских земаља, Италије, Француске, Израела, итд., док бугарски посетиоци долазе у сопственој организацији.

У 1996. години око 82.000 туриста је посетило град Сандански и његов регион, а у 1977. их је било 55.000. Највећи број је забележен у летњим месецима што се може објаснити важношћу климатотерапије и балнеотерапије.

У 1996.године је било заузето

72.63% of all beds on the average and in 1997 this figure was 62.64% (hotels - 81.02%, sanatoria - 70.88% and private lodgings - 42.64%).

Irrespective of a certain decline in the number of visitors recorded in 1977 in the Sandanski spa, resulting mainly from their lower incomes and from price rising, it is believed that with the economic stabilization this number will grow which in turn will lead to more efficient utilization of the available facilities. The tourist flow from abroad is also supposed to increase. In order to achieve this goal certain measures are being taken to accentuate the advertising activities.

72,63% свих кревета у просеку, а у 1997. години овај број је износио 62,64% (хотели – 81,02%, санаторијуми – 70,88% и приватни смештај – 42,64%).

Без обзира на одређени пад у броју посетилаца који је забележен 1977. у бањи Сандански, који је углавном резултат малих прилива и скока цена, верује се да ће уз економску стабилизацију овај број порасти што ће са своје стране водити ка ефикаснијој експлоатацији расположивих капацитета. Очекује се и пораст броја туриста из иностранства. Како би се постигао овај циљ предузимају се одређене мере које у први план стављају рекламне активности.

References Литература

- Dzhanovski Tz.**, (1988): *Obština Sandanski*, Pirinski turisticheski forum, Blagoevgrad.
Edreva V., (1983): *Glavni balneologichni kurorti*, Sofia
Encyclopaedia "Pirinska Krai" vol. I. (1995). Blagoevgrad.
Gavrilov V. G., Kalaidzhiev K., Poptodorov, (1974): *Kurortat Sandanski*, Sofia
Ivanov T., (1994): *Antichniat grad pri Sandanski*. Kulturno - istorichesko nasledstvo. Annals 2-3/94.
Ivanov, G. et al., (1963): *Mineralnite izvori i kurortnite mesta v Prinska kraia*. Nauka i Izkustvo Publ. House, Sofia.
Костадинов Д., З. Паскалев, Г. Калаидзхиєв, Г. Папоцхиєв, Г. Соколов, (1996): *Курортен комплекс Сандански*. Санаторно - курортно управление, Ц.